

פרופ' יונתן גרוסמן

26 חטאת כוהן משיח

בקרבנות עולה וזבח שלמים ("את ידו" – ביחיד), ועל כן סביר שאין מדובר כאן בהעברת העוון מהאדם שחטא אל הבהמה, אלא במינוי וביצירת זיקה, כמו מטרת הסמיכה בקרבנות הנדבה.

עבודת הדם

החידוש הגדול בקורבן זה הוא כמובן עבודת הדם. מסתבר שהדם מובא אל הקודש, ומחטא שם את הבית בשתי תחנות:

א. תחילה ניצב הכוהן מול הפרוכת (בעודו בקודש; הוא לא נכנס לקדש-הקדשים); טובל אצבעו בדם ומזה שבע פעמים מול הפרוכת. הדם אינו נוגע בפרוכת עצמה אלא נופל על הרצפה לפני הפרוכת: "וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת אֶצְבְּעוֹ בְּדָם וְהִזָּה מִן הַדָּם שִׁבְעַת פְּעָמִים לִפְנֵי ה' אֶת פְּנֵי פְרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ".¹ מה פשרה של פעולת ה'הזאה'? הזכרנו כבר שתי פעולות דם – 'זריקה' (בקרבנות שבהם הדם ניתן כמתנה למזבח); 'נתינה' – בחטאת שבה הדם מחטא את המזבח. מה משמעות הפועל 'להזות' בהקשר עולם הקרבנות? יש מן החוקרים ששיערו שתפקיד הזאת הדם הוא לקדש את הדם עצמו,² אולם זהו ביאור מוזר למדי. מדוע כעת יש רצון לקדש את הדם? זהו דם קורבן שהתקדש זה מכבר, וכעת הוא עושה את פעולתו הקורבנית – מחטא.

קשה לקבוע מסמרות בדבר אך דומני שפסוקי פרה אדומה יכולים לקדם את הדיון: "וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדְּמָה בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד מִדְּמָה שִׁבְעַת פְּעָמִים" (במדבר י"ט, ד). הכוהן מצוי במרחק מקום מהמשכן ועל כן הוא אינו יכול לתת מדם הפרה על המזבח. התחליף לנתינת הדם במקום הרצוי היא ההזאה לכיוונו. הכוהן מזה מן הדם לכיוון אוהל מועד ובכך מבטא את רצונו שהדם יהיה מונח שם. דומה בעיני שלכן גם ביום הכיפורים 'מזה' הכוהן מדם החטאת נוכח הכרובים (ויקרא ט"ז, יד-טו) – מפני שהוא מנוע מלגעת בכרובים עצמם. ככוהן הוא רשאי לגעת במזבח ובכלים הפנימיים, אך לא בכרובים עצמם. מאחר שאותם הוא רוצה לחטא, הוא מזה מהדם לכיוונם.³ לאור כך אפשר להבין את פעולת ההזאה בחטאת פנימית מול הפרוכת. הדם אמנם אינו מוזה על שום כלי הדורש חיטוי, אך פעולת ההזאה מול הפרוכת משקפת

כפי שראינו בשיעורנו הקודם, יש מן המשותף לחטאת הכוהן המשיח ולחטאת העדה כולה – הן מבחינה הלכתית והן מבחינה מהותית. את שיעורנו נקדיש לכמה בירורים הנוגעים בתהליך ההקרבה של חטאת הכוהן המשיח: עבודת הדם; הקטרת האיברים על המזבח; ושריפת הבשר מחוץ למחנה. נפתח בקריאת הפרשייה כולה:

"אם הלהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת. והביא את הפר אל פתח אוהל מועד לפני ה' וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר לפני ה'. ולקח הלהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל אוהל מועד. וטבל הלהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני ה' את פני פרוכת הקדש. ונתן הלהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים לפני ה' אשר באהל מועד ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אוהל מועד. ואת כל חלב הפר החטאת ירים ממנו את החלב המכסה על הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב. ואת שתי הקליות ואת החלב אשר עליהן אשר על הפסלים ואת היתרת על הפגד על הקליות יסירנה. כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירים הלהן על מזבח העלה. ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו. והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן ושרף אתו על עצים באש על שפך הדשן ושרף". (ויקרא ד', ג-ב).

גם קורבן החטאת – ככל שאר הקרבנות – צריך להיות 'תמים', ובדבר זה אין כל הפתעה. אף שלא מדובר בקורבן נדבה, ברור שעל הקורבן להיות שלם ואין זה מכובד להביא לבית ה' בהמה גוססת או פגומה. פעולת הסמיכה ופעולת השחיטה גם הן חוזרות על מה שכבר פגשנו בקרבנות העולה וזבח השלמים. מעניין לציין שפעולת הסמיכה מתוארת בלשון דומה לזו שמופיעה

1 שנתפסים כיחידה אחת ובין שבע פעולות שנתפסות כשבע יחידות קטנות. הנושא מורכב וארוך ליריעה זו.

2 T. C. Vriezen, "The Term Hizza: Lustration and Consecratio", *OTS* 7 (1950), pp. 231-233.

3 הדבר מזכיר את המנהג להתפלל לכיוון ירושלים. בפעולה זו אנו מבטאים את רצוננו להתפלל בירושלים, דרך העיר והמקדש.

1 מאחר שעבודת הדם בחטאת היא תהליך של חיטוי, אפשר להסביר שמספר ההזאות הוא דווקא שבע, הואיל והמספר שבע מסמל מעגל בראשיתו, ויש כאן יציאה ממצב הטומאה הישן למצב חדש. כלומר, שבע ההזאות הולכות ומקדשות-מטהרות את הדבר שעליו הדם מוזה במהלך מתקדם של שבע פעימות. על ההתלבטות האם יש לראות בכל שבע הזאות יחידה אחת גדולה או שבע פעימות קטנות, ראו בהתלבטות הגמרא אם על הכוהן לנקות את אצבעו מהדם בין הזאה להזאה (מנחות ז' ע"ב). לבי אומר לי שיש מקום לחלק בין שבעה ימים

הקטורת מחטאת את מיסוך העשן שמאפשר את ההתגלות; העשן מיתמר בקודש, ודרכו מחוטא הקודש כולו.

ג. לאחר עיקר עבודת הדם שנעשית בחטאת כוהן משיח בפנים, יש שלב נוסף: "וְאֵת כָּל דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל יְסוּד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר פָּתַח אֱהֵל מוֹעֵד" (ד', ז). גם הפועל 'לשפוך' ייחודי וטרם נזכר בעולות או בזבחי שלמים, ונראה הדבר שפועל זה אינו מביע 'עבודת דם' של ממש אלא טיפול בשיירי הדם.⁵ כלשון משנת 'איזהו מקומן' – פרק ה' במסכת זבחים: "שְׂיָרֵי הַדָּם הֵיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוּד מְעַרְבֵי שֵׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן. אִם לֹא נָתַן, לֹא עִכָּב" (משנה א). כלומר, עיקר עבודת הדם נעשתה כבר בפנים, אלא שנותר דם רב לאחר שבע ההזאות ולאחר נתינת הדמים על מזבח הקטורת, ואת השיירים האלו יש "לשפוך" ביסוד מזבח העולה.⁶ יושם לב שאין מגישים את הדם אל קרנות המזבח – המקום הרגיל שאליו מגיעים דמי הקורבן – אלא ליסוד המזבח בלבד (השווה הנאמר בחטאת העוף בקורבן עולה ויורד: "וְהִנְשָׂאָר בְּדָם וּמִצָּה אֶל יְסוּד הַמִּזְבֵּחַ" – ה', ט).⁷

הקטרת החלבים

מעניין הדבר שהקרבת הבשר של החטאת זהה להקרבת הבשר של זבח השלמים, והתורה מציינת השוואה זו בפירושו:

"וְאֵת כָּל חֶלֶב פֶּר הַחֲטָאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת הַחֶלֶב הַמְּכֻסֶּה עַל הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב. וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלִיֹּת וְאֵת הַחֶלֶב אֲשֶׁר עָלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל הַכְּסָלִים וְאֵת הַיִּתְרֹת עַל הַכֶּבֶד עַל הַכְּלִיֹּת יִסְרְנָה. כָּאֲשֶׁר יוֹרֵם מִשׁוֹר זָבַח הַשְּׁלָמִים וְהַקְּטִירִם הִלְחֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה"

(ד', ח-ז).

ייתכן כמובן שהקישור ל'שור זבח השלמים' איננו אלא קישור טכני שמבקש להבהיר שמדובר באותה הפרוצדורה עצמה, אך נדמה שגם הכתוב מודע להפתעה שיש בדמיון באופן הקטרת הבשר בין זבח השלמים לקורבנות החובה (אותה הקרבה נעשית גם באשם), ועל

את רצונו של הכוהן להזות בפנים, על הארון עם הכרובים, אלא שהוא אינו יכול להגיע אליו בשל הפרוכת המכסה. לפיכך מזה הכוהן מן הדם אל עבר המקום שבו הוא היה רוצה שהדם יינתן ויטהר.⁴

ב. לאחר ההזאה מול הפרוכת מתחיל הכוהן את מסעו החוצה, אך עוצר בתחנה נוספת וגם בה הכוהן 'נותן' מן הדם – במזבח הקטורת: "וְנָתַן הִלְחֵן מִן הַדָּם עַל קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים לְפָנֵי ה' אֲשֶׁר בְּאֵהֶל מוֹעֵד". לו היה מדובר במתנת דמים לה', היה זה מוזר ביותר, שהרי מזבח הקטורת איננו 'מזבח האוכל'. האש שיש במזבח זה איננה אש שבאמצעותה המזבח 'סועד', אלא אש שתפקידה לשרוף את הקטורת ולגרום לריח טוב ולעשן להתפשט בבית ה'. פסוק מפורש מזהיר מפני הקרבה על מזבח זה: "לֹא תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנִסְיָא לֹא תִסְכּוּ עָלָיו" (שמות ל', ט). אולם מאחר שתפקיד דם החטאת לטהר ולחטא, אפשר למרוח בדם גם מזבח זה וכך לחטא אותו. מסתבר אפוא שבתחנה זו מיוצג הקודש כולו. בעוד שההזאה מול הפרוכת משקפת את רצון הכוהן לחטא את הארון והכרובים שבפנים; הרי נתינת הדם על קרנות מזבח הקטורת משקפת את חיטוי הקודש כולו. מדוע עושים זאת דווקא במזבח הקטורת? סביר שהדבר קשור למהותו של מזבח הקטורת ולמיקומו. במקומות שבהם התורה מדברת על מזבח זה, הוא מתקשר שוב ושוב להשראת השכינה במשכן. הקטורת היא המאפשרת לשכינה לנכוח בבית לצד הכוהנים, כי ענן הקטורת מכסה על ההתגלות. הדבר בולט במיוחד בציווי על מיקומו: "וְנָתַתָּה אֹתוֹ לְפָנֵי הַפְּרָכֶת אֲשֶׁר עַל אֶרֶן הָעֵדוּת / לְפָנֵי הַכְּפָרֶת אֲשֶׁר עַל הָעֵדוּת / אֲשֶׁר אֲנֹעֵד לְךָ שָׁמָּה" (שמות ל', ו). ריבוי הלשוניות הללו קושר את מזבח הקטורת עם 'ארון העדות' המצוי מעבר לפרוכת, המקום "אֲשֶׁר אֲנֹעֵד לְךָ שָׁמָּה". הדבר בא לידי ביטוי גם בהיבט גיאוגרפי. יש שני צירים במשכן: ציר אופקי שבו מצויים המנורה והשולחן (זה נוכח זה); וציר אנכי שבו מצויים הארון עם הכרובים שעליו ומזבח הקטורת. במובן זה, החיטוי שנעשה בחטאת הפנימית עוקב אחר שני המקומות הקשורים באופן ישיר בהתגלות ה' בבית: ההזאה מול הפרוכת מחטאת את הארון והכרובים שעליו; נתינת הדם על מזבח

השיירים על בגד הוא אינו זוקק כיבוס. כלומר, רמת קדושת הדם השתנתה לאחר שנעשתה בו עבודת הדם המרכזית.

7 הפועל 'יִמְצָה' מחליף בחטאת העוף את הפועל "ישפך" מפני שמדובר במעט דם. נחלקו ראשונים האם את שיירי דם כל הקורבנות שופכים ליסוד מזבח העולה או שזהו דין ייחודי לחטאות. הראב"ד למסכת תמיד (פרק ד), האריך בדין בעניין זה והביא בשם מורו הרב אפרים, שדין זה נאמר רק לגבי חטאת. הקריאה הפשוטה יותר של מדרשי ההלכה והגמרות (ראו במיוחד מחלוקת ר' עקיבא ור' ישמעאל בספרא על אתר; וכן ראו פסחים דף ס"ה ע"א) מובילה למסקנה שכל שיירי הדם בקורבנות היו נשפכים אל יסוד מזבח העולה. ראו את דיונו של הרב כשר, *תורה שלמה*, כרך ז, עמ' 211, אות כנ.

4 בניסוח אחר העלה דברים דומים: J. H. Kurtz, *Sacrificial Worship of the Old Testament*, Grand Rapids 1980, pp. 216-217.

5 דומני שזו משמעות לשון הספרא כאן: "ישפך" – לא יטיף; 'שפוך' – לא יזה; 'שפוך' – לא יזרוק" (ספרא, דיבורא דחובה, פרק ג', יב; לפי כתי"י רומי), כלומר, הפועל לשפוך בעולם הקורבנות רומז שאין לעשות בדם שנותר עבודת דם מסוימת.

6 ייתכן שהדבר עומד ברקע מחלוקת האחרונים אם שפיכת הדם צריכה להיעשות בכלי שרת. בכל מקרה, מוסכם על הכול ששפיכת דם זו אינה מעכבת (כחכמים, ובניגוד לר' נחמיה), כפי שכבר אומרת המשנה בפרק חמישי של מסכת זבחים, ולהלכה נפסק שאם הוזה מדם

קורבן החובה לעשות גם ריח ניחוח לה'. כאמור, נשוב לכך להלן, בדיון בחטאת היחיד.

שריפת הבשר מחוץ למחנה

משום מה, בחטאות הפנימיות הכוהנים אינם אוכלים את הבשר שנותר, אלא שורפים אותו מחוץ למחנה:

יא: "וְאֵת עוֹר הַפָּר וְאֵת כָּל בְּשָׂרוֹ עַל רֵאשׁוֹ וְעַל כְּרָעָיו וְקָרְבּוֹ וּפְרָשׁוֹ".

יב: "וְהוֹצִיא אֶת כָּל הַפָּר אֶל מְחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל מְקוֹם טְהוֹר אֶל שַׁפְּףֵי הַדָּשָׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל עֵצִים בָּאֵשׁ עַל שַׁפְּףֵי הַדָּשָׁן יִשְׂרָף".

יש מקום להתלבטות האם לסגנון המוזר של הפסוק יש כאן תפקיד ספרותי של ממש. הבעיה היא שבפסוק יא מנויים רשימה של חלקי הפר ולא נאמר מה יש לעשות בהם. בקריאה ראשונה לא נראה שהפועל שפותח את פסוק יב – "והוציא" – מתייחס אל הנמנים בפסוק יא שהרי יש לפסוק זה נושא בפני עצמו: "את כל הפר" ובכך הפועל "והוציא" הוא פועל יוצא קלאסי, שהפריטים שהוא מתייחס אליהם כתובים מיד בעקבותיו. כמו למשל שנאמר בהמשך הפרק בתיאור שריפת החטאת של כל העדה: "וְעָשָׂה לָפָר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לָפָר הַחֲטָאֹת כִּן יַעֲשֶׂה לוֹ וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם. וְהוֹצִיא אֶת הַפָּר אֶל מְחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֶת הַפָּר הָרֵאשׁוֹן חֲטָאֹת הַקֹּהֵל הוּא" (ד', כ-כא).⁹ בסופו של דבר, מסתבר שאכן הפועל "והוציא" שפותח את פסוק יב מתייחס גם לפריטים שנמנו בפסוק יא, ולא רק להמשך פסוק יב, אולם האם ייתכן שהכתיבה החריגה כאן מבקשת במכוון להציע קריאה נוספת, שהקורא אמור להתלבט בה? כוונתי היא שבתחילה נדמה שפסוק יא ממשיך ומתאר את מה שיש להקטיר על גבי המזבח (בהמשך לציווי שבפסוק י). יושם לב לסדר הפסוקים ולשילוב הפסוק המתאר את שריפת הפר בהקשרו:

ח-ט: "וְאֵת כָּל חֶלֶב פֶּר הַחֲטָאֹת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת הַחֶלֶב הַמְּכֹסֶה עַל הַקָּרֵב וְאֵת כָּל הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַל הַקָּרֵב. וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּפָלִית וְאֵת הַחֶלֶב אֲשֶׁר עָלֶיהֶן אֲשֶׁר עַל הַכְּסָלִים וְאֵת הַיִּתְרֹת עַל הַכְּבֹד עַל הַכְּפָלִית יִסְרְנָה".

י: "כַּאֲשֶׁר יוֹרֵם מִשׁוֹר זָבַח הַשְּׁלָמִים וְהַקְּטִירִם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה".

כן יש להדגיש זאת: גם אם הדבר מפתיע – יש לקחת את החלבים ולהקטיר אותם, "כַּאֲשֶׁר יוֹרֵם מִשׁוֹר זָבַח הַשְּׁלָמִים". קשה לחשוב על שני קורבנות כה שונים במהותם ובאווירה שמלווה אליהם: זבח השלמים הוא קורבן של שמחה ושל ברית; של ידידות וסעודה משותפת של המאמין עם קונו. קורבן החטאת הוא קורבן חובה שבא על חטא. מביאו זקוק לכפרה והוא מבקש לחטא את המזבח שהוא פגם בו. כיצד ניתן להבין את העבודה הזוהה בבשר שני הקורבנות האלו?

משמעות קישור זה התפרשה על ידי רש"י (בעקבות חז"ל) כמלמדת על הדרישות ההלכתיות בקורבן חטאת, וחשוב מכך לעניין דיונונו – מלמדת על תפקיד הקטרת הבשר בקורבן חטאת: "אלא להקישו לשלמים: מה שלמים לשמן אף זה לשמו; ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם" (רש"י ויקרא ד', י). הדרישה של 'לשמה' בעולם הקורבנות דורשת עיון רחב בפני עצמו ואין כאן מקומו.⁸ אולם בהמשך דברי רש"י טמונה הפתעה של ממש, וזו צובעת את החטאת בצבעים מפתיעים: הקישור של החטאת לזבח השלמים לימד את חז"ל ואת רש"י שגם בקורבן החטאת יש ממד של עשיית שלום בעולם, כלומר אופי של פיוס וידידות. מאחר שמדובר בקורבן חובה של חוטא, דבר זה אינו מובן מאליו. השוואת החטאת לזבח שלמים רומזת שהפיוס אפשרי, שהידידות בין החוטא לא-לוהיו עומדת להתממש מחדש – כך לפחות על פי הקטרת בשר החטאת.

אופי הכפרה של החטאת נילוה במיוחד לעבודת הדם שלו. הדם הוא החומר המחטא – זה שמטהר את המזבח ומכפר על האדם. עבודת הבשר כבר איננה נתפסת כאמצעי לכפרה ולחיתוי. אדרבה: הקטרת הבשר מזכירה – ולו ברמה הלשונית שבמקרא – את זבח השלמים. לאחר שהדם פעל את פעולתו הבשר מתקבל ברצון ובפיוס. ראייה לקריאה זו מצויה בחתימת חטאת היחיד: "וְהַקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחַ לְרִיחַ נִיחֹחַ לַה' וְכִפֵּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ" (ד', לא). קשה להגזים בהפתעה שבשילוב "ריח ניחוח לה'" בחתימת קורבן חטאת. כפי שכבר הערתי, ביטוי זה נזכר בקורבנות היחיד אצל אלו הבאים בנדבה, ורק בהם. הוא אינו מתאים לקורבנות חובה שתכליתם אינה 'ריח ניחוח' לה' אלא השגת כפרה. לכלל זה חריגה אחת בלבד: חטאת היחיד. עוד נרחיב בכך כשנדון בחטאת היחיד, אך נתון זה מצטרף לאזכור זבח השלמים תוך כדי תיאור הקטרת בשר החטאת. מסתבר שבסופו של דבר מושג ריצוי, ובכוח

9 כפי שייאמר גם בהוצאת הדשן למשל: "וּפִשֵּׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת הַדָּשָׁן אֶל מְחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל מְקוֹם טְהוֹר" (ו', ז). גם שם, הדבר שאותו יש להוציא (הדשן) נזכר לאחר הפועל ולא לפניו.

8 בכדי לחוש במקום המרכזי שחז"ל העניקו לדרישה זו, די להזכיר שגם מסכת זבחים וגם מסכת מנחות פותחות בדרישה זו: "כָּל הַזְּבָחִים שֶׁנִּזְבְּחוּ שְׁלֵא לְשִׁמּוֹן, כְּשָׂרִים, אֲלֵא שְׁלֵא עָלוּ לְבָעֲלִים לְשֵׁם חוֹבָה" (משנה זבחים, א', א); "כָּל הַמִּנְחוֹת שֶׁנִּקְמְצוּ שְׁלֵא לְשִׁמּוֹן, כְּשָׂרוֹת, אֲלֵא שְׁלֵא עָלוּ לְבָעֲלִים מִשׁוֹם חוֹבָה" (משנה מנחות, א', א).

להציע הוא רק שיש בכוח הטעיית הקורא להעניק פשר מעניין לשריפת הבשר שנותר; לצבוע דין זה בצבעים של הקטרה. הדבר קשור בהבנת דין שריפת בשר הפר.

מדוע הכוהנים אינם אוכלים את חלקם ויש לשרפו מחוץ למחנה? ראשית יש לציין שבמקום זה ניכרת ההבחנה החדה בין שתי רשימות הקורבנות. על החטאות הפנימיות נאמר שיש לשרוף את בשרם מחוץ למחנה, אך ביחס לחטאות החיצוניות לא נאמר דבר ביחס לבשר. לקורא את פרשת ויקרא אין מושג מה יש לעשות בבשר החטאות החיצוניות. רק בפרשת צו המוקדשת לדיני אכילת הקורבן ייאמר שהכוהנים אוכלים את בשר החטאות האלו. מכך ניכרים שני צדדי המטבע: מצד אחד, מלבד בקורבן המנחה החריג, אין אזכורי אכילה כלל בפרשת ויקרא. גם במקום שבו מתבקש להזכיר דין זה – התורה שותקת, ודינים אלו יושלמו בפרשת צו. מצד שני, אין מדובר בשתי רשימות שאינן מכירות האחת את רעותה (מעין 'שתי בחינות' בשפה של הרב ברויאר). אדרבה: השיחה הנסתרת ביניהן ניכרת בשתיקה המפתיעה של התורה ביחס לבשר החטאות החיצוניות. דווקא משום שנאמר שבשר החטאות הפנימיות נשרף מצפה הקורא לשמוע מה יש לעשות עם בשר החטאות החיצוניות, והשתיקה מלמדת שגם פרשת ויקרא 'מודעת' לכך שהדבר עוד יושלם בפרשה המקבילה.

כיצד יש אפוא להבין את שריפת בשר החטאות הפנימיות מחוץ למחנה ואת הימנעותם מאכילת הבשר? ראשית, על מנת לדון בדבר זה יש לברר כיצד נתפסת אכילת הכוהנים מחטאת רגילה. כאמור, דיון זה קשור במהותו בפרשת צו – המעניקה לאכילת הכוהנים משקל רב משמעות – אולם יש לו השלכה על נושא דיוננו, ועל כן בהקשר זה נקדים את המאוחר.

יחזקאל קויפמן טען שתפקיד אכילת החטאת היא "ביעור בשר הטעון כוח מסוכן".¹¹ לדבריו, הקורבן מחטא את הטומאה וממילא הוא סופח אותה אל עצמו. לא ניתן להקריב כוח שלילי זה על גבי המזבח ועל כן הכוהנים אוכלים אותה. לפי קו חשיבה זה יוצא שהחטאת הפנימית סופגת טומאה שדבקה במשכן באופן חמור יותר או רב יותר מאשר החטאת החיצונה, ועל כן, בעוד את החטאת החיצונה אפשר לתת לכוהן לאכול, לחטאת הפנימית אין תקנה אלא שריפה. זהו כיוון מעניין, אולם קשה להניח שבמקרי החטאת הרגילה, התורה מצווה על הכוהן לאכול דבר מה שנתפס כחומר מסוכן וכבשר שספג לתוכו את הטומאה.¹²

יא: "וְאֵת עוֹר הַפֶּר וְאֵת כָּל בְּשָׂרוֹ עַל רֹאשׁוֹ וְעַל כְּרָעָיו וְקָרְבוֹ וּפְרָשׁוֹ".

יב: "וְהוֹצִיא אֶת כָּל הַפֶּר אֶל מְחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל מְקוֹם טְהוֹר אֶל שַׁפְּףֵי הַדָּשָׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל עֵצִים בְּאֵשׁ עַל שַׁפְּףֵי הַדָּשָׁן וְשָׂרַף".

בקריאה ראשונה נדמה שפסוק י מסכם ואומר שהחלבים שהוזכרו הם חלק הקורבן שהוא כמו מה שמורם משור זבח השלמים (חלבים ותו לא), אולם, במקרה של פר החטאת – ממשיך פסוק יא – יש להוסיף דברים נוספים **שיש להקטירם**: "וְאֵת עוֹר הַפֶּר וְאֵת כָּל בְּשָׂרוֹ עַל רֹאשׁוֹ וְעַל כְּרָעָיו וְקָרְבוֹ וּפְרָשׁוֹ". רק פסוק יב עובר לשאריות הפר שאותם יש לשרוף מחוץ למחנה ("אֵת כָּל הַפֶּר").

ברצוני להדגיש – קריאה זו איננה נכונה. לא יעלה על הדעת שהתורה מצווה להקטיר גם את "עור הפר" וגם את "קרבו ופרשו". יתר על כן, הניסוח בפסוק יא כולל את הבהמה כולה; כך יש להבין את הצירוף "וְאֵת כָּל בְּשָׂרוֹ עַל רֹאשׁוֹ וְעַל כְּרָעָיו" כמביע 'הבהמה כולה על כל חלקיה', וממילא – אם באמת הכוונה להקטרת חלקים אלו על המזבח – לא נותר דבר שאותו יש לשרוף מחוץ למחנה. לפיכך, הקריאה המקובלת היא ודאי הקריאה הנכונה. אולם, אם ברצוננו לבאר את הכתיבה החריגה שמטעה את הקורא בקריאה ראשונה, יש לקחת בחשבון את האפשרות שכתביה זו מבקשת ללמד דבר מה ושבחריגה זו טמון איזה מסר, גם אם בסופו של דבר קריאה זו מסתברת כקריאה לא נכונה.¹⁰

אם אכן הדבר מכוון הרי שיש בכך רמז לדמיון מסוים בין פר החטאת של הכוהן המשיח שנשרף כולו ובין קורבן עולה שמוקטר כולו על גבי המזבח. הנה, גם ביחס לפר זה נדמה בתחילה לקורא שכולו מוקטר, וגם אם בסופו של דבר קריאה זו מסתברת כטעות, כבר יש בכוחה לרמוז לאופי הקורבן.

שוב אני מבקש להדגיש: בסופו של דבר הכתוב אינו אומר שיש להקטיר את פר החטאת כולו, ויתר על כן – גם אינני סבור שיש לראות את אופי החטאת הפנימית כקרובה ברוחה לקורבן עולה שאיננו נאכל. לו כך היה הדבר היינו מצפים שהבשר כולו יוקטר על גבי המזבח, כפי שמתרחש במנחת כוהן, שאם הכוהן מנוע מאכילת חלקו, הוא מוקטר על גבי המזבח (ולא נשרף מחוץ למחנה). שריפת הבשר מחוץ למחנה מעידה שהמזבח אינו קולט את הבשר כולו אלא רק את החלבים, ומשום מה הכוהנים מנועים מלאכול את הבשר שנותר, ואין ברירה אלא לשרפו מחוץ למחנה. מה שאני מבקש

11 קויפמן, **תולדות האמונה**, חלק א, עמ' 568.

12 כפי שטען מילגרם, **שני סוגים**.

10 על טכניקה ספרותית זו במקרא הרחבתי בהזדמנות אחרת והמעוניינים מוזמנים לפנות לשם: **גלוי ומוצפן**, עמ' 153-181.

בעדו כי כן כתוב, ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו" (ראב"ע ויקרא ד', כג).

מתוך דבריו עולה שהבעיה באכילת כוהן משיח את חטאתו היא משום שהיא חטאתו שלו, והוא אינו יכול לאכול ולכפר בעד עצמו. מאחר שהכוהן הוא גם חלק מהעדה כולה, הסבר זה תקף גם בחטאת הפנימית שמביאה העדה כולה שגם הוא נשרף מחוץ למחנה. דומני שבאופן זה אפשר גם להבין את הימנעות אהרן ובניו מאכילת החטאת של היום השמיני, לאחר מות נדב ואביהוא (ויקרא י', טז-טז)¹⁵ ואכמ"ל.

אופי שריפת הבשר

אולם מתברר שעניין שריפת הפר מחוץ למחנה מורכב יותר ממה שנדמה במבט ראשון. אפשר היה לחשוב שמדובר בשריפת בשר שאין מה לעשות בו. הכוהנים אינם יכולים לאכול את הקורבן שמכפר גם על עליהם, והמזבח אינו יכול לקלוט את הבשר שאיננו חלבים ועל כן יש לשרוף אותו, בחינת 'פינוי בשר נותר'. אולם, יש לשים לב לדרישת הפסוק להוציא את פר החטאת דווקא "אֶל מְקוֹם טְהוֹר" ושם לשרוף אותו. דרישה זו מעניינת, שהרי אם מדובר רק בפינוי הבשר שאין חשיבות עצמית בשריפתו אלא רק בכילוי, מדוע יש צורך במקום טהור? אפשר היה לומר שיש רתיעה מפני טימוא בשר קודש, אך המשך הפסוק מלמד שיש בדרישה זו דבר משמעותי עוד יותר: "וְהוֹצִיא אֶת כָּל הַפֶּר אֶל מְחוּץ לַמִּחֲנֶה אֶל מְקוֹם טְהוֹר אֶל שַׁפָּךְ הַדָּשָׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל עֵצִים בְּאֵשׁ עַל שַׁפָּךְ הַדָּשָׁן וְשָׂרַף". בתחילת פרשת צו נאמר שיש לפנות את המזבח בכל בוקר ולפנות את הדשן מהמזבח אל מחוץ למחנה,¹⁶ ומקום זה הוא המכונה 'שפך הדשן'. דווקא במקום זה, שיש בו שאריות מזבח, יש לשרוף את החטאת הפנימית. חז"ל אף מלמדים שחייבים לשרוף את פר החטאת על שפך הדשן ממש (אם אין שם, יש לחכות שיהיה) וראב"ע מפרש כך את פשט הפסוק שלנו: "שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח". כלומר, הפסוק אינו מכיל רק תיאור מקום, אלא רומז שיש להתייחס לשריפה זו מעין תחליף למזבח, שאריות מזבח. יתר על כן, הפסוק גם מדגיש שיש לשרוף את החטאת "על עֵצִים בְּאֵשׁ", ממש כשם שמקטירים קורבנות "על הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ" (א', ח). התמונה שמצטיירת לנגד עינינו היא שאת בשר החטאת הפנימית צריך להוציא מחוץ למחנה אל מקום של שאריות הקורבנות, ולשרוף

אדרבה, התורה מקפידה שהכוהנים יהיו בטהרה יתירה על פני אדם פשוט.

כיוון אחר לגמרי הוצע על ידי הרב כשר, שראה את אכילת החטאת על ידי הכוהנים בדומה לנאמר בגמרא – "הרוצה לנסך יין על גבי המזבח ימלא גרון של תלמידי חכמים" (יומא דף ע"א עמוד א). לדברי הרב כשר: "אם התלמיד חכם אוכל בקדושה וטהרה ובמחשבותיו הוא דבוק באור העליון הרי אכילתו היא בבחינת קרבן ושולחנו בחינת מזבח".¹³ הרעיון שניצב בבסיס דבריו של הרב כשר אכן עולה מתוך המקראות: נדמה שהתורה תופסת את אכילת הכוהנים כהמשך 'הקרבנות הקורבן'. גם אם לא על גבי המזבח, הוא ממשיך ומוקרב בפייהם ובבטנם של הכוהנים. הסבר זה מבאר היטב מדוע כוהן שהביא מנחה אינו יכול לאכול אותה בבחינת 'כוהן'. עליו להחליט באיזה צד הוא – האם כעת הוא מקריב הקורבן או נציג המזבח שמקבל את הקורבן. במובן מסוים ניתן לומר שאכילת הכוהנים היא הפתרון המקראי לבעיית ההאנשה (אנתרופומורפיות) החריפה שמלווה את עצם קיום קורבנות בישראל. הרי בבסיסם מבקשים הקורבנות להיות מזון המאפשר את קיום השכינה בקרב ישראל (דבר זה עולה במיוחד בפרשת צו). עד כמה שדבר זה נשמע נועז, זוהי אחת הבשורות של היות משכן: ישראל הם המתפעלים את בית ה' ומאפשרים לו לנכוח בתוכם. אולם בחשיבה המקראית הקורבן אינו מזון לה'. כפי שכבר הזכרנו במבוא לשיעורנו, הקורבן במקרא קיבל תפנית והוא אינו מוצג כמזון לאל. אכילת הכוהנים מהווה כמדומני תחליף לדבר זה. הקורבן במהותו צריך להיות 'מזון' שמעניק חיות וקיום, והכוהנים הם הנמען החדש במקום ה', שאינו זקוק למזון. הכוהנים הם אוכלים ממשיים המתקיימים בזכות אכילה זו, ומייצגים באכילתם את אש המזבח האוכלת רק באופן סמלי.

לפי קו חשיבה זה ניתן לבאר את הפער בין החטאות הפנימיות לחיצוניות: בשעה שהכוהנים עצמם הם חלק מהציבור הזקוק לכפרה ועל כן הביא קורבן (חטאת כוהן גדול או חטאת כל עדת ישראל) הם אינם יכולים לאכול את הקורבן ולתפקד כמכפרים, שהרי הם עצמם בצד של הזקוקים לכפרה.¹⁴ כיוון כזה עולה בדברי ראב"ע כשהוא מפרש את חטאת השעיר:

"רק (חטאת הנשיא) לא יובא את דמה לפנים מהקדש והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר

15 הרוצה להרחיב באפשרות קריאה זו מוזמן לצפות בשיעור שהוקדש לכך בעניין חטא נדב ואביהוא (קישור).

16 לפי חז"ל אין מפנים את הדשן מחוץ למחנה בכל בוקר. נדון בקריאה זו בדיונונו במקום.

13 כשר, תורה שלמה, כרך ז, עמ' 279 (מילואים לפרשת ויקרא, א, טו).

14 דברים ברוח זו הציג גם: J. W. Watts, *Leviticus 1-10 (HCOT)*, Leuven 2013, p. 338.

החטאת כמעין הקרבה. כאמור, בקריאה ראשונה נדמה שאכן יש להקריב את הבהמה כולה – כמו בקורבן עולה – ורק בעיון נוסף מתברר שיש לפצל בין האימורים המוקטרים לבשר הנשרף. בהשוואה זו מצטיירת שריפת הפר מחוץ למחנה, על שאריות המזבח, במקום טהור, כמעין הקרבה אלטרנטיבית.

אותו על עצים באש, דבר שמזכיר את המזבח והקורבנות שעליו. במונח מסוים אפשר לומר שהמקום שבו שורפים את החטאת הפנימית 'מחקה' את המזבח, משחק כאילו הוא מזבח בעצמו. אין מדובר בהקטרה אלא בשריפה, אך זו שריפה שמחקה הקטרה.

דבר זה מקבל ביטוי בהתלבטות הספרא אם יש לשרוף את בשר החטאת הפנימית מחוץ למחנה "בעצים כשרין למערכה" (פרשת ויקרא, דיבורא דחובה, פרק ה', ו'), כלומר בעצים הכשרים למזבח העולה שעליהם מוקטרים הקורבנות. אומנם, בסופו של דבר המסקנה שם היא שאין צורך בעצי מערכה דווקא: "תלמוד לומר 'עצים' – לרבות כל משמע עצים, אפילו בקש אפילו בתבן אפילו בגבבה". אך העלאת האפשרות שיש לשרוף דווקא בעצים הטובים למזבח מלמדת הרבה על התלבטות חז"ל בנוגע לאופי שריפת החטאות הפנימיות.

ניתן לומר אפוא בזהירות, שאין לראות בשריפת בשר החטאת הפנימית רק אקט של פינוי פסולת; במונח סמלי מסוים זהו המשך הליך ההקרבה. כביכול, יש את המזבח הממוסד, המסודר, זה שבתוך המשכן שבמחנה, עם יריעות משכן שיוצרות גבול וגדר; יש סביבו חצר ניכרת ויש מקום שבו רק כוהנים מתהלכים. אבל יש מקום אלטרנטיבי מחוץ למחנה שאליו מפנים את שאריות הקורבנות מהמזבח; שם שורפים (מעין 'הקרבה') את בשר החטאות שלא ניתן לאכול. שם יש, כביכול, הקרבה לא ממוסדת, מחוץ למחנה. דווקא שם יש לשרוף את בשר החטאות שהכוהנים מנועים מאכילתו.

כעת נשוב לעמימות שהזכרנו בתחילת דברינו בנוגע לפסוק יא. ראינו שבמבט ראשון נדמה שאת בשר החטאות מקריבים עם האימורים, ורק בהמשך הקריאה התבררה טעותנו. לאור דברינו אפשר להציע שאכן התורה צובעת את שריפת הבשר בצבעי הקרבה, כי גם אם הדבר אינו מתרחש באמת, שריפתו על דשן המזבח במקום טהור מהדהדת אקט של הקרבה. נדמה לי שכיוון זה נרמז בדיון מרתק שיש בדרשת הספרא, התובעת לנהוג בפר החטאת הנשרף כבקורבן עולה, כלומר לנתח אותו לנתחים לפני שריפתו (סביב דיון בפסוק יא המוזכר!):

"ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו, והוציא' – מלמד שהוא מוציאו כלו כשהוא שלם. יכול יוציאנו שלם וישרפנו שלם? תלמוד לומר 'ראשו וכרעיו': מה ראשו וכרעיו אמורים להלן ע"י נתוח [=בקורבן עולה] אף כאן ע"י נתוח"

(פרשת ויקרא, דיבורא דחובה, פרק ה', א-ב).

אם יש לנתח את בשר החטאת כשם שמנתחים קורבן עולה לפני הקטרתו, ניכר שמתייחסים אל שריפת פר

• •
• כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן •
• עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח •
• •
• בית המדרש הוירטואלי •
• מיסודו של •
• The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash •
• האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il> •
• האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> •

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il